

159.923(082)

0-75

**Особливості
психічного розвитку
особистості
в умовах системних змін
у суспільстві**

Збірник наукових праць

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕЯКИХ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У СТУДЕНТСЬКІ РОКИ

В даній роботі ми взяли за основну мету охарактеризувати деякі особливості розвитку когнітивних процесів в студентські роки, перш за все – розвитку сприймання, пам'яті та мислення. Вони розглядаються нами в контексті проблеми когнітивного розвитку особистості в умовах вузівської професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця.

Характеристика сутності якісних змін у пізнавальній сфері надає можливості усвідомленого переходу до вивчення детермінації когнітивного розвитку студентів – її змісту, сили впливу на розвиток та її ролі для формування нових відповідних психологічних «механізмів».

У свою чергу, набуті знання про природу, характер та розвивальне значення детермінант розвитку дозволяє наблизитися до виявлення умов ефективного психолого-педагогічного керування головними детермінантами з метою досягнення найбільш прогресивних змін у когнітивних уміннях або здібностях, значущих для професійної підготовки студентів. Припустимо, що однією з провідних детермінант когнітивного розвитку є професійно-учбова діяльність студентів.

Таким чином, вірне розуміння сутності когнітивного розвитку в студентські роки має сприяти подальшому розгортанню продуктивних досліджень актуальних проблем вищої школи, пов'язаних із удосконаленням професійного розвивального навчання.

Накопичення знань про розвиток когнітивних процесів у студентські роки має чималу наукову цінність. Відомо, що когнітивні процеси відіграють велику роль у виконанні будь – якої діяльності, в тому числі,- професійно – учбової діяльності студентів.

Наприклад, багато задач у профільних наукових галузях потребують успішного виконання перцептивних дій – розрізнення, впізнавання та спостереження. Дуже часто студентам доводиться виконувати спостереження, на якому ґрунтується розв'язання задач з багатьох природничих (хімія, фізика, географія, біологія) та гуманітарних (психологія, лінгвістика, мистецтвознавство) учбових дисциплін. В даному випадку процес сприймання має бути

підпорядкованим мислительній задачі, тобто, обмірковуванню сутності явищ, інакше вивчення явищ перетворюється у безцільне споглядання їх зовнішніх властивостей. Це є неприпустимим при вивченні складних профільних наук.

Продуктивна робота пам'яті також виступає як найважливіша умова придбання професійно цінних знань. Уміння керувати власними мнемічними діями часто стає вирішальним для того, щоб знання набували стійкості та спроможності їх вчасного застосування у значущих ситуаціях професійно-учбової діяльності. Надзвичайно цінною є здатність легко і швидко запам'ятовувати учбовий матеріал, користуючись мнемотехнічними прийомами і вільно відтворювати його під час розв'язання задач у профільних галузях науки.

Особливо велику роль для професійно – учбової діяльності відіграють процеси мислення. Як відносно «прості» розумові дії (аналіз, синтез, порівняння та ін.), так і досить «складні» (висунення гіпотез, розумове моделювання, систематизація матеріалу та ін.) конче необхідні щодо успішного розв'язання учбових задач трьох широких класів:

- задачі з обмірковування суб'єктивно-нової наукової інформації,
- задачі з практичного застосування теоретичних знань,
- задачі пошуково-дослідницького творчого характеру.

Ці три класи задач є складовими частинами змісту професійно – учбової діяльності, виконання якої цілком залежить від здатності студента здійснювати розумові дії на рівні добрих навичок та умінь. При вивченні профільних наук дані психологічні «механізми» розумових дій працюють як інструментарій професійного теоретичного мислення. Навіть жодне доведення або жодну аргументацію неможливо виконати без актуалізації такого виду мислення у контексті учбової діяльності студентів.

Головна мета написання даної статті спонукає нас звернутися до результатів минулих років у галузі генетичної психології та психології вищої школи, які висвітлюють деякі особливості когнітивного розвитку студентів. Треба зазначити, що більшість дослідників розуміли сутність когнітивного розвитку студентів саме як якісні зміни, пов'язані з поновленням функцій та психологічних «механізмів» у процесах уваги, відчуття, сприймання, запам'ятовування та інших. При цьому, студентські роки відносять до двох періодів онтогенезу психіки людини – до юності (18 – 20 років) та

до ранньої дорослості (20–25 років) [5]. У цій роботі ми торкнемося фактів виявлення новоутворень у сфері трьох пізнавальних процесів – сприймання, пам'яті та мислення студентів.

Відомо, що сприймання, як образне відображення дійсності за допомогою комплексно – інтегративної роботи органів відчуттів і пам'яті людини, має ряд властивостей [6]. В студентські роки всі ці властивості мають удосконалюватися або поновлюватися, але найбільш яскравих змін набувають узагальненість, осмисленість та вибірковість сприймання. Цей факт зазначали різні дослідники. Так, переконливі дані цього плану можна знайти в роботах В. Д. Шадрікова [11] та ін. В них різними методами було встановлено, що узагальненість сприймання у студентів стає більш адекватним щодо професійно-значущих об'єктів. Це відбивається у підвищенні точності впізнавання таких об'єктів у зоровому полі з правильним їх віднесенням до певної категорії, яка була засвоєна студентами в ході попереднього теоретичного вивчення матеріалу профільних наук. Отже, авторами було висунуто ідею необхідності та можливості розвитку «перцептивних навичок» у процесі пізнавальної діяльності студентів на основі формування зв'язку між загальними поняттями (абстракціями профільних наук) та відповідними образами сприймання (перцептами)[4].

У дослідженнях минулих років, також виявилися якісні зміни осмисленості сприймання, які характеризуються встановленням зв'язку між перцептами професійно-значущих об'єктів, що вивчаються студентами, та вербальними характеристиками цих об'єктів [4]. Нарешті, були виявлені нові прояви вибірковості сприймання, як залежності перцептивних структур від професійних інтересів студентів та від нової соціальної потреби даного віку – потреби професійного самоствердження.[11].

Наведений нами приклад вивчення психічних новоутворень, на наш погляд, є досі найбільш репрезентативним у минулих дослідженнях розвитку сприймання у студентські роки.

Тепер зробимо декілька зауважень щодо досліджень розвитку процесів пам'яті студентів. В цьому випадку головними об'єктами наукових оцінок якісних змін у роботі пам'яті стали процеси запам'ятовування та збереження інформації. Для більшості авторів характерним є зазначення або затвердження фактів про повільні та малозначні позитивні зміни як у запам'ятовуванні, так і у збереженні в період юності. Приклад такого затвердження має місце у

працях А. А. Смирнова, видатного радянського дослідника пам'яті людини: за допомогою метода анкетування було виявлено, що довільне запам'ятовування, з боку його допоміжних прийомів, майже не відрізняється у студентів першого курсу навчання та у п'ятикурсників. При цьому, половина студентів користується тільки повторенням, як єдиним мнемотехнічним прийомом, нехтуючи іншими, більш ефективними прийомами [9].

В дослідженнях інших відомих психологів було виявлено, що протягом студентських років довільне безпосереднє запам'ятовування є дуже продуктивним і обсяг пам'яті у цьому випадку є досить великий. Таку інформацію можна знайти у працях Б. Г. Ананьєва, побудованих на використанні психологічних тестових методик [10]

Крім того, Б. Г. Ананьєв разом з Є. С. Степановою, при порівняльному вивченні розвитку пам'яті у студентів різних факультетів на основі тестування, виявили ознаки формування типів пам'яті залежно від матеріалу профільних дисциплін. Так, смисловий тип пам'яті скоріше формується на математичному та філологічному факультетах, а образний тип – на біологічному та географічному факультетах [8].

Також слід відзначити як цікаві результати досліджень пам'яті психологами Л. А. Гуриновичом та І. А. Кулаком. Вони свідчать про те, що збереження матеріалу в пам'яті студентів сильно залежить від «установок на розуміння» матеріалу під час його лекційного конспектування та від «установок на тривале збереження» матеріалу під час підготовки до екзаменів [3].

Перейдемо до розгляду досліджень розвитку мислення студентів, що мали місце в галузі психології вищої школи. В деяких роботах зазначалося підвищення рівня розвитку ряду властивостей мислення студентів: активності та креативності (Я. А. Пономарьов) [7], самостійності та критичності (Д. Перрі, К. Ригель) [5]. Інші дослідники акцентували увагу на формуванні «навичок» прийняття рішень, вважаючи їх накопичення та вдосконалення характерним явищем у студентські роки (К. Шайї) [там же].

Результати деяких робіт говорять на користь обумовленості розвитку видів та з'явлення типів мислення залежно від профілю факультету. За даними Л. А. Баранової та Л. Н. Борисової на філологічних факультетах домінує вербальне мислення, на фізико – математичних домінує абстрактно-логічне мислення, а на факульт-

тетах мистецтв – образне мислення. Домінування того чи іншого виду мислення часто призводить до формування відповідного типу, який проявляє себе у студентів досить визначено на п'ятому році навчання [10].

Проте, переважна кількість психологічних досліджень когнітивного розвитку студентів спрямована на вивчення розвитку загального інтелекту. На основі лонгітюдного тестування Уайтборном (США) було показано, що коефіцієнт інтелекту (IQ) у студентів 18–25 років росте безперервно [5]. За А. М. Горфункелем (СРСР) темп росту цього показника залежить від профілю факультету: на фізико-математичному факультеті темп його росту вище ніж на факультеті філології, а на філфаці вище ніж на природничому факультеті [2].

У дослідженнях Б. Г. Ананьєва та Є. С. Степанової була розкрита тенденція розвитку «IQ» студентів від «хорошої норми» на першому курсі (116 умовних одиниць) до «високого інтелекту» на п'ятому курсі (121 умовна одиниця)[8].

Надзвичайно цікавий результат тестування (поперечні зрізи) був одержаний А. М. Горфункелем: темп росту «IQ» у студентів з початково невеликим рівнем є більш високий ніж у студентів з початково великим рівнем «IQ»[2].

Наведений нами скорочений огляд найбільш значущих досліджень розвитку когнітивних процесів у студентів дозволяє зробити наступні висновки. За 40 років існування психології вищої школи, як галузі психологічної науки, накопичена певна інформація про вікові особливості когнітивного розвитку в період юності та ранньої дорослості. Цю інформацію не можна вважати досить багатою, а, тим паче, досконалою та повною. Особливо повільно набувається інформація на ґрунті об'єктивного експериментального дослідження. Відчувається великий дефіцит даних з розвитку професійного теоретичного мислення студентів і розвитку сприймання як професійно спрямованої діяльності.

Спостерігається односторонність досліджень мислення студентів, зведення його розвитку до кількісних змін загального інтелекту, тобто до підвищення «IQ». Іноді видна протирічність даних про розвиток мислення, пам'яті та сприймання, іноді має місце відсутність скоординованості даних у різних авторів щодо новоутворень когнітивних процесів. Істотним недоліком слід вважати той факт, що забагато авторів обходять категорію «дії», як пояснювальну ві-

дносно когнітивних процесів, що, на наш погляд, знижує якість наведених характеристик розвитку.

Але можна відзначити деякі позитивні аспекти досліджень минулих років. Надзвичайно цінним, на наш погляд, є прагнення окремих психологів розглянути когнітивний розвиток студентів як процес, детермінований з боку професійно-учбової діяльності (Шадріков В. Д., Зиновьев С. І., Баранова Л. А., Борисова Л. Н. та ін.). Велике значення і продуктивність такого підходу знайшли себе у виявленні ряду новоутворень у когнітивних процесах, обумовлених учбовою діяльністю студентів (див. вище).

В даній роботі ми зробимо спробу трохи поширити цей ряд, користуючись результатами власного дослідження. На теперішньому етапі воно будується на лонгітудному або систематичному, психолого - педагогічному спостереженні. Наші спостереження свідчать про те, що у студентів дійсно має місце покращення перцептивного процесу. Якщо розглядати сприймання саме як дії різного рівня складності, то покращення відбувається відносно всіх рівнів, тобто, - відносно розрізнення, впізнавання та спостереження. Покращення проявляє себе в тому, що перцептивні дії виконуються більш адекватно, швидко та самостійно, якщо мова йде про професійно - значущі об'єкти, які сприймаються при вивченні профільних наук.

Інший бік прогресивних змін сприймання - це вдосконалення здатності до точного відображення просторових, кольорових або акустичних властивостей об'єктів та досягнення ізоморфності між перцептами і структурою об'єктів. Причому, точність відображення підвищується відносно професійно-значущих об'єктів.

Необхідно відзначити, що найскладніша перцептивна дія, - спостереження, стає більш довільною та узагальненою, що свідчить про формування відповідного уміння спочатку в межах окремих учбових дисциплін. Але потім, у деяких старшокурсників, уміння правильно ставити мету спостереження, фіксувати факти із орієнтацією на мету та робити самостійні висновки набувають універсальності, тобто переносяться за межі одного предмету на інші учбові предмети. Це досить часто проявляється при виконанні кваліфікаційних робіт комплексного характеру, коли спостереження ведуться студентами одразу з декількох учбових предметів - з біології та психології, з хімії та педагогіки, з лінгвістики та психології тощо.

Користуючись науковою категорією «дії», при виконанні психологічних спостережень із метою оцінки розвитку мнемічних дій студентів, ми робимо наступні доповнення щодо вікових особливостей пам'яті цього періоду.

Головною мнемічною дією, що набуває якісних змін у студентські роки, є довільне безпосереднє запам'ятовування, в чому ми цілком згодні з точкою зору відомих дослідників (Б. Г. Ананьєв, Є. С. Степанова). Але, на наш погляд, при такому виді запам'ятовування необхідно посилити акцент на фактах значного збільшення обсягу пам'яті. Особливо яскраво це проявляється у випадках схожості між об'єктом запам'ятовування і матеріалом профільної учбової дисципліни. Ми мали можливість неодноразово переконатися у цьому, сполучаючи психологічні спостереження із тестовим обстеженням студентів. Наприклад, вимірювання обсягу образної пам'яті у студентів художньо-графічного факультету в умовах безпосереднього довільного запам'ятовування геометричних фігур за тестом Рібакова показує, що показник обсягу часто перевищує так звану «норму» обсягу пам'яті юнаків.

Можна вважати, що довільне безпосереднє запам'ятовування зазвичай покращується у сфері того виду пам'яті, який частіше актуалізується при виконанні професійно-учбової діяльності ніж інші види.

Наші спостереження також свідчать про те, що студенти старших курсів користуються деякими мнемотехнічними прийомами запам'ятовування, а не тільки повторенням. Ми зустрічалися з випадками користування смисловою обробкою текстів, зі створенням символів та піктограм до текстів та іншими прийомами.

Таким чином, є привід говорити про невеликі, але прогресивні зміни у довільному опосередкованому запам'ятовуванні у студентські роки.

Лонгітюдне або систематичне спостереження дозволило нам поширити інформацію про розвиток мислення студентів. Користуючись поняттям «розумова дія», ми робимо наступні зауваження з цього приводу. У студентів має місце вдосконалення розумових дій, які можна назвати «відносно – простими» (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо) за рахунок формування узагальнених інтелектуальних навичок, тобто за рахунок автоматизації цих дій при розв'язанні досить численних типових задач. Це явище відбувається за усіма учбовими дисциплінами. Крім того, «прості»

розумові дії починають виконуватися і на рівні інтелектуальних узагальнених умінь, які відрізняються від навичок наявністю безперервного свідомого контролю при розв'язанні задач більш складного змісту.

По-перше, узагальнені розумові навички та уміння формуються як окремі, тобто в межах однієї профільної галузі. Прикладом окремого уміння є цілеспрямований аналіз живописних картин студентами факультету мистецтв.

По-друге, такі уміння та навички іноді набувають універсального характеру із розповсюдженням у різні галузі. Прикладом універсального уміння є виконання студентами-філологами цілеспрямованого аналізу смислової структури мистецтвознавчих, літературних, педагогічних або психологічних текстів із розробкою відповідних планів.

Таким чином, якісні зміни «відносно – простих» розумових дій (аналізу, синтезу та інших) проявилися як доступні систематичному спостереженню. Майже так само можна сказати і про доступність «складних» розумових дій (аргументації чи доведення, прогнозування, висунення гіпотез, розумового моделювання, евристичних актів).

Спостереження показали, що «складні» розумові дії у студентів не автоматизуються і залишаються на рівні початкових умінь. Формування таких умінь – дуже важкий і повільний процес. Навіть студенти старших курсів часто не спроможні виконати «складні» розумові дії повністю самостійно і потребують допомоги викладачів. Це явище часто має місце в процесі керівництва кваліфікаційними (дипломними) роботами студентів.

Труднощі виконання «складних» розумових дій виникають як на матеріалі профільних задач, так і при виході в інші наукові галузі. Отже, наявність «складних» розумових дій універсального характеру, які виконуються на основі узагальнених умінь, на наш погляд, є винятковим випадком у процесі когнітивного розвитку студентів.

Аналіз результатів спостережень спонукає нас зробити висновок про те, що розвиток мислення студентів набуває серйозних якісних змін, які дозволяють вважати, що одне з центральних психічних новоутворень юності та ранньої дорослості є професійне теоретичне мислення. Цей висновок погоджується з точкою зору ряду радянських психологів, які займалися вивченням студентського мислення, вважаючи його саме психічним новоутворенням (Д. В. Ронзін, Є. В. Вандишева, І. П. Калопина та інші.) [3].

На наш погляд, професійне теоретичне мислення студентів характеризується рядом властивостей, які мають місце у розумових діях:

1. Адекватність «простих» розумових дій, які виконуються з системами наукових понять при розв'язанні задач у профільній галузі,

2. Спроможність оформлювати результати розумових дій за допомогою логічно пов'язаних суджень про закономірне в профільній науці,

3. Виконання розумових дій на основі узагальнених умінь при розв'язанні задач профільної дисципліни,

4. Залучення інформації інших наук при розв'язанні задач профільної науки,

5. Критичність обмірковування професійно значущої інформації,

6. Здатність виконувати деякі «складні» розумові дії – висування гіпотез, прогнозування тощо, які необхідні для творчості у профільній галузі,

7. Креативне, нестандартне виконання розумових дій у завданнях творчого характеру з матеріалу профільної галузі,

8. Реалізація сформованого типу мислення при виконанні розумових дій на професійно значущому матеріалі.

Властивості розумових дій різною мірою проявляються, як новоутворення, у окремих старшокурсників. У деяких з них прояв спостерігався як не дуже виразний. Але, в середньому ця міра у випускників все ж таки набагато вище ніж у студентів першого курсу.

Отже, психолого-педагогічне спостереження при тривалому виконанні надає можливості вивчати когнітивний розвиток у студентські роки помірно продуктивно. В даній роботі ми намагалися показати, що деякі аспекти розвитку сприймання, пам'яті та мислення посилені для ретроспективного аналізу даних спостереження, а результати, на наш погляд, можуть бути переконливими.

Також прояснилося значення психологічної категорії «когнітивної дії» для вивчення когнітивного розвитку студентів. Її використання дозволяє краще фіксувати та описувати результати спостережень і глибше занурюватися в сутність якісних змін, які накопичуються у пізнавальній сфері особистості студента, ніж категорія «психічного процесу». Крім того, при розгляданні проблеми когнітивного, особливо, – розумового розвитку студентів за допомогою категорії «дії» добре висвітлюється детермінаційна роль

професійно – учбової діяльності щодо цього розвитку, тобто, – до з'явлення професійно значущих психічних новоутворень.

Проте, ми звітуємо собі в тому, що спостереження далеко не завжди призводить до отримання досить детальних та повністю переконливих наукових даних про психічний розвиток, навіть при використанні категорії «дії». Тому, задачею нашого подальшого дослідження цього напрямку стало отримання додаткових даних про когнітивний розвиток студентів за допомогою методу аналізу продуктів професійно – учбової діяльності. Цей метод застосовувався нами протягом декількох років.

Об'єктом аналізу були, в основному, результати пошуково – дослідницької учбової діяльності із елементами творчості – письмове оформлення курсових та кваліфікаційних робіт студентів. У контексті питань про психічні новоутворення в студентські роки особливо інформативними стали кваліфікаційні роботи випускників. Вивчення змісту декількох десятків таких робіт велося із метою характеристики та оцінки якості виконання студентами когнітивних дій і сформованості відповідних умінь.

Застосований нами метод показав себе продуктивним, в основному, для вивчення розумових дій, оскільки у письмових роботах перцептивні та мнемічні дії студентів репрезентовані слабо та проглядаються нечітко.

Основною метою аналізу було виявлення у студентів рівня розвитку як «відносно – простих», так і «складних» розумових дій. Підкреслюємо, що таке розведення нами розумових дій на два класи є умовним і ґрунтується на уявленні про два психологічні «механізми», що знаходяться в основі регуляції дій актуально чи потенційно, тобто вже сформовані або можуть бути сформованими. Для «простих» розумових дій таким «механізмом» є інтелектуальна навичка, яка може бути сформованою шляхом автоматизації у певних вправах. Для «складних» розумових дій регуляційним «механізмом» стає тільки уміння, яке забезпечує не автоматизовану, а цільову регуляцію з безперервним свідомим контролем виконання дії [1; 6].

Оскільки виконання кваліфікаційної роботи є для студента дуже складною задачею із елементами творчості, то матеріал розв'язання такої задачі, як правило, набуває більшої репрезентативності щодо «складних» розумових дій, ніж « відносно – простих». Останні мовби розчиняються у численності окремих, невеликих завдань, які вирішують студенти.

Характеризуючи рівень розвитку «складних» розумових дій, ми орієнтувалися на чотири інформаційні частини кваліфікаційних робіт: вступ, план, змістова частина, загальні висновки. Перш за все, вони були для нас джерелом інформації про суб'єктивний зміст розумових дій студентів.

Вступи інформували нас про суб'єктивний зміст таких розумових дій: аргументація актуальності (зміст доведення теоретичної та практичної значущості теми роботи), цілепокладання (зміст визначення основної мети, об'єкту та предмету дослідження), формулювання гіпотези (зміст – вербальний вираз виявленого зв'язку між фактами та їх імовірними причинами).

У планах був непогано поданий зміст наступних розумових дій: створення смислових блоків (зміст – уявлення про значні смислові частини зі згортанням їх у компактні судження), структуризація (зміст – установлення логічного зв'язку між уявленнями про смислові частини).

У змістових частинах кваліфікаційних робіт був виявлений зміст таких дій:

- розумове моделювання (зміст – образне уявлення смислових конструкцій із використанням аналогій),
- каузальний синтез (зміст – виявлення причинно-наслідкової залежності між явищами із необхідною аргументацією її існування),
- логічний синтез (зміст – установлення смислових зв'язків між різними за величиною змістовими «одиницями»),
- цільова корекція (зміст – вибір та розміщення змістових «одиниць» із орієнтацією на основну мету роботи),
- евристичні акти (зміст – урахування проміжних результатів для подальшого виконання роботи у найбільш адекватному напрямку).

Аналіз загальних висновків надав можливості виявити зміст таких дій:

- аргументація досягнення мети (зміст – установлення відповідності між результатами дослідження і початковим формулюванням цілей та задач роботи),
- аргументація підтвердження гіпотези (зміст – установлення відповідності між припущеннями про причинно-наслідкові зв'язки та реально існуючими, об'єктивними зв'язками, які виявлені при виконанні кваліфікаційної роботи),
- серіація висновків (зміст – оцінка окремих висновків за їх значущістю).

Важливим результатом аналізу кваліфікаційних робіт ми вважаємо отримання даних про якість виконання «складних» розумових дій, тобто про рівень їх розвитку у старшокурсників. Аналіз показав, що оцінку сформованості таких дій можна зробити на основі їх розподілу на три категорії за якістю виконання. Отже, виявляється така порівняльна картина.

Перша категорія – «складні» розумові дії, у результатах яких часто виявляється вдале їх виконання (аргументація актуальності, каузальний синтез, аргументація підтвердження гіпотези, серіація окремих висновків).

Друга категорія – «складні» розумові дії, у результатах яких часто відбиті великі труднощі їх виконання (цілепокладання, формулювання гіпотези, створення смислових блоків, структуризація, логічний синтез, цільова корекція, аргументація досягнення мети).

Третя категорія – «складні» розумові дії, результати успішного виконання яких зустрічаються виключено рідко (розумове моделювання, евристичні акти).

Аналіз продуктів професійно – учбової діяльності студентів розкрив ознаки корекції «складних» розумових дій з боку викладачів, які керують кваліфікаційними роботами. Розумові дії другої категорії, видимо, потребують особливо серйозної допомоги. Така допомога часто відбита в деяких судженнях, не характерних для того чи іншого студента, які відрізняються від звичайних суджень своєю зайвою досконалістю. В них мовби проглядається присутність та вплив консультанта. Взагалі, чим складніше розумові дії, тим частіше зустрічаються факти надання допомоги та зниження самостійності дій. Особливий дефіцит розумових дій третьої категорії свідчить про те, що у даному випадку студенти потребують спеціального навчання для підняття рівня їх розвитку.

Результати аналізу продуктів професійно – учбової діяльності погоджуються з деякими висновками, зробленими раніше на основі психологічних спостережень відносно розумових дій студентів. Це узгодження, перш за все стосується тих результатів, які говорять про великі труднощі самостійного виконання «складних» розумових дій у пошуково-дослідних роботах із творчим компонентом на матеріалі профільних наук, тобто, – про слабкість професійного творчого мислення студентів. Також, підтверджується висновок про часткову сформованість професійного теоретичного мислення, яке слід вважати центральним новоутворенням у когнітивній сфері особистості в студентські роки.

Список використаних джерел

1. Вікова та педагогічна психологія / Під ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долінської та ін. – К.: Просвіта, 2001.
2. Горфункель А. М. Психологическое изучение студентов как средство улучшения подготовки специалистов. – Ижевск, 1974.
3. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. – Минск: БГУ, 1981.
4. Зиновьев С. И. Учебный процесс в высшей школе. – М.: Педагогика, 1975.
5. Крайг Г. Психология развития. – С.-Петербург: Питер, 2002.
6. Немов Р. С. Психология. – В 3-х кн.– Кн. 1. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2000.
7. Пономарев Я. А. Психология творческого мышления. – М.: Просвещение, 1960.
8. Развитие психофизиологических функций взрослых людей. /Под ред. Б. Г. Ананьева и Е. С. Степановой. – М.: Педагогика, 1972.
9. Смирнов А. А. Проблемы психологии памяти // Избр. психол. труды. – В 2-х томах. – Т. I. – М.: Просвещение, 1987.
10. Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л.: изд. ЛГУ, вып.2, 1974.
11. Шадриков В. Д. Психологические основы формирования сенсорных навыков в процессе производственного обучения // Вестник Ярославского ун-та, № 3, 1972.

Вишенська А. П.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВНЗ

Кількість людей, що страждають порушеннями емоційної сфери, все більш зростає останнім часом. Однією з причин, що викликають до життя дане явище, є зростаючий рівень тривожності у людей різного віку. Останнім часом інтерес психологів до проблеми тривожності посилюється у зв'язку із зміною життя в суспільстві, що породжує невизначеність і непередбачуваність майбутнього і, як наслідок, переживання емоційної напруженості, тривоги й тривожності.

На думку багатьох дослідників саме тривожність лежить в основі цілого ряду психологічних труднощів людей, зокрема багатьох порушень розвитку особистості, які виступають приводом для звернення по допомогу до практичних психологів. Надмірно ви-